

НОВАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Зміни та доповнення чинного КПК України, які відбулися протягом 2000-2001 років і були зумовлені необхідністю негайного приведення його положень у відповідність з нормами Конституції в зв'язку з вичерпанням п'ятирічного терміну її перехідних положень, а також пов'язані з набуттям чинності нового Кримінального кодексу стали наявним свідченням законотворчих процесів, спрямованих на кардинальне оновлення вітчизняного судочинства. Його подальшу демократизацію і наближення до міжнародно визнаних стандартів забезпечення прав людини. Принципово оцінюючи діяльність законодавця як позитивну та своєчасну, слід відзначити, що зміст окремих новел процесуального закону навряд чи можна визнати бездоганними з позиції прискіпливого погляду на їх узгодженість з іншими положеннями як самої Конституції і КПК, так і деякими провідними ідеями Концепції судово-правової реформи в Україні.

Так, згідно з Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 21 червня 2001 року надання суду виключного права щодо застосування на стадії розслідування окремих примусових заходів [1], яке відповідним чином позбавило такого повноваження слідчого, дає повну підставу стверджувати про суттєве обмеження процесуальної самостійності останнього, під якою за пануючою думкою вітчизняних процесуалістів перш за все слід вважати можливість самостійного прийняття слідчим усіх рішень в розслідуванні ним кримінальної справи [2, с.19-24; 3, с.40-41; 4, с.137; 5, с.6]. Як відомо, відтепер ч. 1 ст.114 КПК уповноважує слідчого всі рішення про спрямування слідства і про проведення слідчих дій приймати самостійно, за виключенням випадків, коли законом передбачено отримання згоди від суду (судді) або прокурора. Оскільки в коментованій нормі мова йде про випадки коли законом передбачено отримання згоди від суду (судді), вважаємо за необхідне внести ясність, що чинний КПК України в жодному разі не передбачає процесуального рішення слідчого, яке б вимагало отримання згоди саме від суду (судді). Згода ж, як обов'язкова умова надання законної сили відповідним рішенням слідчого, передбачається значною низкою статей процесуального закону тільки від прокурора, що цілком логічно, бо саме останній, на відміну від суду, в кримінальному процесі здійснює функцію нагляду за досудовим слідством. Зауважимо, що попередня редакція ч. 1 ст.114 КПК, в якій мова йшла про прийняття всіх рішень слідчим самостійно за виключенням випадків, коли законом передбачалось отримання санкції від прокурора, була більш влучною, бо останній саме санкціонував постанову слідчого, чи про обрання запобіжного заходу чи про провадження обшуку. Тепер же, відповідно до змін в законі, суддя в подібних випадках отримує від слідчого узгоджене з прокурором подання, в якому обґрунтовуються необхідність тримання під вартою чи проведення обшуку в житлі і, задовольняючи таке подання, виносить свою

постанову, але, до речі, не просто погоджується з постаням слідчого, як це робить прокурор. Крім цього, нова редакція ч. 1 ст.114 КПК, в якій вже навіть не залишилося і згадки про санкцію прокурора, також не узгоджується і з попередурою надання законної сили постанові слідчого про проведення обшуку, за виключенням обшуку в житлі чи іншому володінні особи, а також постанові про провадження виїмки документів, що складають державну таємницю, бо останні потребують обов'язкового їх санкціонування прокурором, а не отримання його згоди.

Переадресування цим же законом повноваження порушувати кримінальну справу по матеріалах досудового провадження за протокольною формою від судді до прокурора у ст.430 КПК, яке продиктоване необхідністю розмежування процесуальних функцій правосуддя та обвинувачення в кримінальному процесі – безумовно позитивний крок законодавця. Але одночасно з цим покладення на прокурора обов'язку складати обвинувальний висновок у такій кримінальній справі, без внесення відповідних змін чи доповнень в інші положення КПК, уявляється кроком декілька передчасним. Чинний процесуальний закон (ст.212) складання обвинувального висновку вважає однією з форм закінчення досудового слідства і, відповідно до нього, передбачає структуру, зміст та умови його складання саме слідчим (ст.223) або прокурором (ст.230), але також після проведення досудового слідства. Оскільки ж процесуальним законом це передбачений інший порядок складання обвинувального висновку, виникають суто практичні наступні питання. Який саме повинний бути обвинувальний висновок, складений прокурором, в цьому особливому виді досудового провадження, якщо у кримінальній справі не відбулося жодної слідчої дії? Чи можна вважати правопорушника, а саме так в законі визначена особа, щодо якої проваджується протокольна форма і складено обвинувальний висновок, власне обвинуваченим, якщо стосовно нього не внесено відповідну постанову про притягнення як обвинуваченого? Чи вправі такий правопорушник мати захисника і, відповідний до обвинуваченого, обсяг процесуальних прав? Відповідей на ці та інші питання в КПК нема, а порядок провадження проголошено і він повинен здійснюватись виключно на законних підставах.

Заміна назви «попереднє слідство» на «досудове слідство», яка відбулася в багатьох статтях КПК відповідно Закону України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» від 12 липня 2001 року [6], бо саме такою вона зазначена в Конституції України, цілком зрозуміла, але разом з нею законодавець поширив термін-прикметник «досудове» і на згадуване у виключно небагатьох нормах процесуального закону (ст.ст.54, 98-1, 165-2) словосполучення «попереднє розслідування», яке тепер слід також називати «досудове розслідування». З приводу останнього, виникає запитання про наявність конституційних підстав вважати розслідування саме досудовим. Ретельний аналіз тексту Основного закону переконує в тому, що відповідь на це питання може бути лише негативною, оскільки дослівно в його нормах присутні дізнання та слідство (п. 14 ст.92) і досудовим при цьому згадується тільки останнє (п.3 ст.121), а також йдеться про створення системи досудового слідства (п.9 розділу XV). Термін «розслідування» присутній лише в статті 111 Консти-

туші, в якій ведеться мова про усунення Президента зі свого поста Верховною Радою в порядку імпідменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. В такому випадку для проведення розслідування створюється спеціальна тимчасова слідча комісія, до складу якої включається прокурор і спеціальні слідчі. Як бачимо, і в цьому досить специфічному випадку немає навіть натяку на «досудове розслідування».

Введення Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 13 січня 2000 року в чинний Кримінально-процесуальний кодекс (ст.69-1) терміна «дознавач» [7] та подальше його закріплення в ст.ст.61, 69 згадуваним Законом України від 21 червня 2001 року [1] шлком зрозуміло. Погоджуючись з думкою відомих процесуалістів про те, що цей термін є більш ключний на відміну від здавна присутнього в інших статтях процесуального закону словосполучення «особа, яка проводить дізнання» [8, с.35–39; 9, с.95], слід відзначити, що нажаль це нововведення відбулося лише у вказаних нормах КПК, а й не в усіх інших і також без доповнення його відповідним роз'ясненням у ст.32, бо як слушно зауважував В.М.Савицький: «присутність у чинних законах великої кількості відмінних термінологічних одиниць, збіжних за своїм значенням, вносить сум'ятницю у правозастосування». [10, с.9–10]

Вважаючи, що викладені проблеми потребують негайного вдосконалення, пропонується:

- норму, яка визначає основні засади процесуальної самостійності слідчого, узгодити з іншими статтями КПК відповідною тезою про те, що слідчий всі рішення у справі приймає самостійно, за винятком тих випадків, коли законом передбачено отримання згоди, санкції або затвердження прокурора, а також тих, коли окремі рішення при провадженні ним досудового слідства у цій справі приймаються судом (суддею);

- звільнити прокурора від обов'язку складання обвинувального висновку у кримінальній справі, порушеній ним по матеріалах досудового провадження за протокольною формою і вдосконалити процедуру його наступної процесуальної діяльності у такій справі таким чином, як це, наприклад, передбачено в ч. 4 ст.415 КПК Російської Федерації щодо дій начальника органу дізнання, який, вивчивши протокол, та матеріали до нього, порушує кримінальну справу, а також формулює обвинувачення із визначенням статті кримінального закону, про що в протоколі робиться відповідний запис, а особі, стосовно якої порушена справа, роз'яснюється сутність обвинувачення, її право мати захисника, ознайомлюватися з усіма матеріалами справи та оскаржувати дії органу дізнання. Здається, що аналогічні дії прокурора у вітчизняному кримінальному процесі були б більш раціональними і відповідними до функції обвинувачення. В іншому разі законодавцю треба негайно потурбуватися про впровадження в кримінальне судочинство обвинувального висновку, відмінного від того, який складається слідчим на досудовому слідстві, а також вирішити цілу низку принципово важливих процесуальних питань;

- на термінологічному рівні кримінально-процесуального закону досудовим вважати тільки слідство, а не розслідування і не тільки тому, що для цього немає згаданих вище конституційних підстав, а ще й керуючись виключно

логікою чинного КПК України. Досудове слідство має право на існування, оскільки частиною судового розгляду справи є судове слідство. Судового ж розслідування, як відомо, в кримінальному процесі України взагалі немає, то чому ж тоді повинно бути досудове розслідування? Його можна і треба уникнути. Термін – словосполучення «попереднє розслідування» також відтепер уявляється недоречним, бо наступною за цією стадією процесу є попередній розгляд справи суддею і попереднє розслідування кримінальної справи, що передує попередньому її розгляду, може бути досить схожим на відомий російський вислів «масло масляное». Отже, і процесуальну діяльність – дізнання та досудове слідство, і відповідну стадію кримінального судочинства доцільно називати «розслідування»;

– остаточно відмовитись від використання в КПК словосполучення «особа, яка проводить дізнання» і вживати лише термін «дізнання», що цілком відповідало б відомій юристам тезі – «формула один термін – одне поняття» характеризує, високоорганізовану термінологічну систему, яка повинна бути відмінною ознакою такого насиченого інформацією соціального феномену як закон» [10, с.24].

Розглянуті у цій статті зауваження та викладені пропозиції не є вичерпними і стосуються лише новішої процедури досудового провадження у кримінальному судочинстві. Звертаючи увагу на логічну невідповідність окремих положень чинного КПК їх певну термінологічну невизначеність, та висловлюючи сподівання про те, що запропоноване може бути визнаним корисним, доречно згадати слова, якими на початку минулого століття І.Я.Фойницький характеризував судові статuti: «Мова судових статutів відзначається витонченістю, легкістю; це так звана мова літературна. Розраховані для народу та передбачаючи допомогу народу, судові статuti викладались так, щоб їх постанови були зрозумілі кожній грамотній людині, хоч і не юристу за професією» [11, с.44].

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 34-35. Ст.187. 2. Гродзінський М.М. Процесуальне положення слідователя / Социалистическая законность. 1959. № 6. 3. Стремовский В.А. Участники предварительного следствия. Издательство Ростовского университета, 1966. 4. Гончаров И.Д. К вопросу о процессуальной самостоятельности следователя // Юридическая наука и проблемы формирования демократического правового государства Украина. К., 1993. 5. Баулін О.В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого та їх правові гарантії. Автореф. ... канд. юрид.наук. К., 2000. 6. Урядовий кур'єр. 2001. № 156. 30 серпня. 7. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 10. 8. Савицький В.М. Кому виробляє дізнання? (К вопросу о терминологии закона) // Пути совершенствования следственных аппаратов органов внутренних дел: Сб. научных трудов / Ташкентская ВШ МВД СССР. 1987. 9. Рыжаков А.П. Органы дознания в уголовном процессе. М., 1999. 10. Савицький В.М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии. М., 1987. 11. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т.1. Санкт-Петербург, 1996.

Надійшла до редакції 28.02.02